

علم‌سنجی، علم علم، کتاب‌سنجی ارزیابانه، یا سنجش و ارزیابی علم؟ کدام یک؟

از زمانی که علم‌سنجی در محافل علمی و دانشگاهی پا به عرصه وجود گذاشت، همواره نام این حوزه دانشگاهی در میان برخی از صاحب‌نظران محل اختلاف بوده، بطوری که استفاده از نام‌های گوناگون، بویژه در دو دهه نخست ظهور این حوزه، کنجکاوای هر پژوهشگری را برمی‌انگیزاند. با وجود این، مطالعات حاکی از آن است که این اختلاف نظرها بیش از آن که در نحوه نگاه به کارکردهای این حوزه ریشه داشته باشد و به عبارتی بیش از آن که به دلیل تفاوت در مفهومی باشد که ممکن است بنیانگذاران و بزرگان این حوزه برای کارکردهای آن قائل بودند، به تفاوت در دیدگاه‌های آن‌ها در این زمینه که کدام یک از این نام‌ها می‌تواند برای بیان و معرفی کارکردهای علم‌سنجی به جامعه علمی، نسبت به دیگری مؤثرتر عمل کند بازمی‌گردد. بنابراین، نکته مهم و قابل تأمل این است که این تفاوت در بکارگیری نام‌ها، نه بخاطر تفاوت در نگرش به کارکردهای این حوزه، بلکه به دلیل نقشی است که نام یک حوزه می‌تواند در ترویج کارکردهای آن برعهده داشته باشد؛ چرا که مطالعه مستندات علمی بنیادی این حوزه نشان می‌دهد که کارکردهای این حوزه حتی در نزد بنیانگذاران و صاحب‌نظرانی که آن را با نام‌های بعضاً متفاوت خطاب می‌کردند نیز تفاوتی نمی‌کرد و همگی آنها بر این نکته مهم اذعان داشته و دارند که این حوزه به عنوان حوزه پشتیبان سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی علم، فناوری و نوآوری عمل می‌کند و مادامی که این هدف را به عنوان محور اصلی فعالیت‌ها و مطالعات خود در نظر بگیرد، خواهد توانست به سر منزل مقصود برسد.

با وجود این واقعیت‌ها، باید پذیرفت که نام یک حوزه، بجز وظیفه ترویجی قادر نیست نقشی دیگر در زمینه معرفی رشته ایفا کند. از این بیان می‌توان این‌طور نتیجه گرفت که کارکردهای اصلی یک رشته بر اساس نام آن رشته تعیین و تدوین نمی‌شوند، بلکه بر مبنای مهارت‌ها، توانمندی‌ها، خلاقیت‌ها و خدماتی تعیین می‌شود که توسط متخصصان و دانش‌آموختگان آن رشته قابل عرضه است. از نظر من، نام یک حوزه چیزی است که بنا به اقتضای زمان و با توجه به بسترهای موجود بر مبنای میزان جذابیت و تأثیرگذاری ضمنی آن بر اساس پذیرش مخاطبان و ذی‌نفعان آن تعیین می‌شود و به همین خاطر هم هست که واژه "علم‌سنجی" از ابتدا توانست بیش از واژه‌های با سابقه‌تری نظیر "علم علم" و "کتاب‌سنجی ارزیابانه"، در محافل علمی این حوزه جا باز کند. در عین حال، مسئله‌ای که امروزه اهمیت دارد این نیست که علم‌سنجی را به چه نامی خطاب کنیم؛ این که آن را علم علم

بنامیم، یا کتاب‌سنجی ارزیابانه، یا سنجش و ارزیابی علم؟؛ بلکه مسئله‌ای که امروز بیش از همیشه اهمیت دارد این است که چگونه می‌توان در راستای توسعه کارکردهای مرتبط با اهداف اصلی علم‌سنجی که همانا ارائه تحلیل‌هایی مفید و ارزیابانه از علم، فناوری و نوآوری برای پشتیبانی از سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان این عرصه است، گام‌های مؤثری برداشت؟ و سهم هر کدام از ما در این زمینه به چه میزان بوده است؟

عبدالرضا نوروزی چاکلی

سردبیر دوفصلنامه پژوهشنامه علم‌سنجی